

PICIE ALKOHOLU I OCZEKIWANIA Z TYM ZWIĄZANE U KOBIET I MĘŻCZYŹN W ZWIĄZKACH MAŁŻEŃSKICH

Katarzyna Okulicz-Kozaryn

Pracownia Profilaktyki Młodzieżowej „Pro-M”
Zakład Promocji Zdrowia Psychicznego
Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie

ALCOHOL DRINKING AND ALCOHOL EXPECTANCIES AMONG MARRIED WOMEN AND MEN

ABSTRACT – Aim of the study was to analyse relationship between alcohol expectancies and alcohol use by men and women. Review of literature indicated some gaps in this area, which concerned relationship between: (1) alcohol use and configuration of alcohol expectancies related to various aspects of self-functioning, (2) alcohol expectancies and drinking style expressed in beverage preferences, frequency and quantity of use, (3) husbands and wives alcohol use and expectancies.

Data was obtained by mail questionnaires from couples (N=339), with at least one adolescent child. Majority of respondents was 41-50 years old and completed university degree. Husbands and wives had similar questionnaires with items concerning frequency and quantity of beer, wine and vodka use in the past 12 months and alcohol expectancies related to social, motor-cognitive and sexual functioning and assertiveness.

Results indicate that expectancies of both impairment and improvement of functioning while drinking are positively correlated to alcohol use. Husbands' and wives' expectancies and drinking style are significantly related to each other. Moreover, wives have more positive alcohol expectancies when their husbands drink more alcohol. Cluster analysis results were similar for men and women. Four clusters were differentiated according to configuration of various alcohol expectancies and five various drinking styles were identified. Interpretation of further analysis suggests that expecting strong negative consequences of alcohol use does not prevent alcohol use more than having low expectancies (both positive and negative). Women's alcohol expectancies and drinking style are related to husband's educational degree.

Explorative type of the present study and respondents specificity, makes formulation of hypotheses for future research possible, but further conclusions rather unlawful.

Key words: alcohol, drinking style, alcohol expectancies, adults.

WSTĘP

Oczekiwania związane z pićm określane są jako zespół przekonań jednostki o tym, jaki wpływ ma na nią alkohol (4). Oczekiwania mogą dotyczyć różnych sfer funkcjonowania człowieka: spostrzegania własnej osoby i innych ludzi, odczuwania przyjemności lub przykrości, radzenia sobie ze stresem i innymi trudnościami. Ludzie tym więcej i chętniej piją, im bardziej oczekują pozytywnych efektów w związku z pićm. Na podstawie dotychczasowych badań nie można równie jednoznacznie stwierdzić występowania zależności między oczekiwaniem negatywnych skutków picia a wstrzemięźliwością w picu alkoholu (12).

Przeprowadzone dotychczas badania pozwalają opisać zmiany oczekiwań wobec alkoholu w różnych okresach życia. Dzieci mają przeważnie zdecydowanie negatywne oczekiwania, zwłaszcza jeśli same jeszcze nie próbowały pić, ani nikt z ich najbliższych nie nadużywa alkoholu (3, 8). Około 8-9 roku życia następuje przełom polegający na gwałtownym zwiększeniu oczekiwań dotyczących pozytywnych skutków picia (8). Do osiągnięcia pełnoletności treści (struktura) oczekiwań zmieniają się w zależności od osobistych doświadczeń, ale pozostają zdecydowanie pozytywne (2, 10). U młodych dorosłych (powyżej 20 r.ż.) oczekiwania mogą być bardziej umiarkowane niż u młodszych, jednak jest to efekt stwierdzony (jak do tej pory) tylko w grupie osób dużo pijących (7). To, że z wiekiem słabnie przekonanie o pozytywnym wpływie picia alkoholu potwierdzają też badania, w których porównywano oczekiwania młodych dorosłych z oczekiwaniami osób w wieku powyżej 45 lub 55 lat (5, 13).

Stosunkowo niewiele badań poświęcono oczekiwaniom związanym z pićm alkoholu ludzi dorosłych pijących w sposób umiarkowany. Uzasadnieniem małego zainteresowania oczekiwaniami tej populacji może być twierdzenie, że wśród osób o ugruntowanym stylu picia procesy poznawcze związane z oceną oczekiwanych efektów bezpośrednich nie mają już takiego znaczenia jak w przypadku osób, które mają mniej osobistych doświadczeń związanych z pićm – dopiero kształtują swój styl picia (9). Zdaniem innych badaczy (6) związek niektórych miar oczekiwań z pićm jest możliwy do uchwycenia tylko w przypadku osób pijących alkohol w dużych ilościach.

Dane na temat różnic w oczekiwaniach związanych z pićm u kobiet i mężczyzn wydają się również niepełne, a czasami sprzeczne. Brown i wsp. (1) stwierdzili, że kobiety w większym stopniu niż mężczyźni oczekują ogólnie pozytywnego wpływu alkoholu, a mężczyźni – zwiększonej agresywności. Z kolei Rosenhow (12) stwierdził, że kobiety i mężczyźni nie różnią się w swoich oczekiwaniach związanych z wpływem alkoholu na agresywność i seks. Natomiast kobiety mają mniej pozytywnych oczekiwań co do wpływu alkoholu na odczuwanie przyjemności i zmniejszenie napięcia niż mężczyźni, a więcej oczekiwań związanych z zaburzeniami funkcji

poznawczych i motorycznych. W badaniach Satre i Knight (13) nie stwierdzono żadnych różnic w oczekiwaniach alkoholowych kobiet i mężczyzn, a jedynie efekt interakcji z wiekiem. Starsze kobiety (średnia wieku 71 lat) piły mniej alkoholu, gdy oczekiwały raczej zaburzeń z tym związanych niż przyjemności, a młodsze (średnia wieku 21 lat) piły więcej, jeśli oczekiwały przyjemności. Starsi mężczyźni pili więcej, jeśli oczekiwali przyjemności, a mniej, gdy spodziewali się przykrości w efekcie picia. W innych badaniach (11) oczekiwania kobiet były zróżnicowane w zależności od kontekstu – okoliczności picia. Kobiety oczekiwały większego pobudzenia seksualnego w efekcie picia alkoholu w towarzystwie stałego partnera niż w czasie „randki w ciemno”, podczas gdy dla mężczyzn kontekst sytuacyjny nie miał znaczenia.

Przedstawione wyniki zachęcają do prowadzenia dalszych badań nad oczekiwaniami związanymi z piciem alkoholu u kobiet i mężczyzn, starszych i młodszych, pijących umiarkowanie i nadużywających alkoholu:

– Interesująca jest nie tylko kwestia zróżnicowania oczekiwań dotyczących wpływu alkoholu na każdą ze sfer funkcjonowania, ale również konfiguracja oczekiwań odnoszących się do wpływu picia na różne aspekty życia.

– Żadne ze znanych mi badań nie obejmowało par małżeńskich, a przecież można z dużym prawdopodobieństwem zakładać, że oczekiwania wobec alkoholu męża i żony są ze sobą powiązane.

– We wszystkich cytowanych badaniach posługiwano się jednowymiarowymi wskaźnikami picia alkoholu – dotyczącymi częstości lub ilości albo globalnym wskaźnikiem łączącym te dwa wymiary. Tymczasem, istotna może być również zależność między oczekiwaniami a stylem picia wyrażającym się np. w wyborze określonych trunków.

CEL PRACY

Celem niniejszego opracowania jest analiza związku między piciem alkoholu a oczekiwaniami z tym związanymi u kobiet i mężczyzn pozostających w związku małżeńskim. Szczegółowe kwestie poddane analizom dotyczą:

- zależności między piciem a konfiguracją różnych oczekiwań,
- związku oczekiwań z preferowanym stylem picia alkoholu wyrażonym zarówno poprzez częstość picia i przeciętnie wypijane ilości oraz rodzaj preferowanych napojów alkoholowych (piwa, wina lub wódki),
- związku między oczekiwaniami dotyczącymi efektów picia oraz stylem picia w parach małżeńskich.

METODY

Procedura badania

Dane ankietowe analizowane w niniejszym opracowaniu zostały zebrane w ramach projektu badawczego dotyczącego czynników rodzinnych związanych z piciem alkoholu przez młodzież. Przed rozpoczęciem badań rodzice uczniów z wylo-

sowanych klas, otrzymali list, w którym zamieszczono informację o planowanych badaniach, ich temacie i treści pytań zawartych w ankiecie dla uczniów oraz w ankietach dla matek i ojców. W liście była też prośba o wyrażenie zgody na udział dziecka w tym badaniu oraz o wypełnienie ankiet przekazywanych rodzicom przez dzieci i odesłanie ich na adres Instytutu Psychiatrii i Neurologii. Równocześnie z wypełnianiem ankiet w klasie szkolnej, nastolatki otrzymywali ankiety dla matki i dla ojca oraz zaadresowaną kopertę zwrotną ze znaczkiem. Uczniowie byli prośeni o przekazanie tego zestawu rodzicom.

W wylosowanych klasach było w sumie 990 uczniów. Zgody na udział w badaniach nie wyraziło około 4% rodziców. W związku z tym kwestionariusze wypełniło 950 uczniów. Rodziny, w których obydwój rodzice odesłali wypełnione ankiety stanowiły 36% próby uczniów, i to ich odpowiedzi są przedmiotem niniejszego opracowania (N=339).

Zmienne i sposoby ich pomiaru

W badaniach wykorzystano ankietę w dwóch wersjach – dla żon i dla mężów.

Picie alkoholu. Pytania dotyczące picia alkoholu przez rodziców zostały zaczerpnięte z kwestionariusza wywiadu na temat picia alkoholu standardowo stosowanego w badaniach prowadzonych w Zakładzie Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami IPiN. Pytania dotyczą częstości picia piwa, wina i wódki w ciągu ostatnich 12 miesięcy. W odniesieniu do każdego z tych napojów respondenci mają do wyboru jedną z dziewięciu odpowiedzi: od „codziennie” do „ani razu w ciągu ostatnich 12 miesięcy”. Miarą ilości alkoholu jest odpowiedź na pytanie o zwykle wypijaną ilość każdego z napojów, a odpowiedzi są wyrażane na siedmiopunktowej skali, w której wartość maksymalna to 100 g czystego alkoholu i więcej. Powyższe pytania umożliwiły skonstruowanie skategoryzowanego wskaźnika picia prezentującego roczne spożycie 100% alkoholu.

Oczekiwania związane z piciem alkoholu. Pomiar tej zmiennej oparto na amerykańskim kwestionariuszu udostępnionym przez Wall i wsp. (14). Kwestionariusz zaadoptowany dla potrzeb niniejszych badań zawiera 28 zdań tworzących cztery skale:

1. *Oczekiwania związane z funkcjonowaniem towarzyskim* (9 zdań, w tych badaniach, w grupie kobiet α Cronbacha = 0,89, w grupie mężczyzn α Cronbacha = 0,87). Stwierdzenia tej skali dotyczą pozytywnego wpływu picia alkoholu na samopoczucie (np. „Jeśli jestem w «dołku», mam chandrę, picie poprawia mi samopoczucie”), pewność siebie, swobodę zachowania w towarzystwie i łatwość wyrażania uczuć. Jedno zdanie mówi o dobrym smaku napojów alkoholowych, a jedno – o piciu, jako sposobie uczczenia specjalnych okazji.

2. *Oczekiwania związane z zaburzeniami funkcji poznawczych i motorycznych* (9 zdań, w grupie kobiet i w grupie mężczyzn α Cronbacha = 0,90). Ta skala dotyczy oczekiwań negatywnych skutków picia alkoholu. Zawiera stwierdzenia mówiące o tym, że picie alkoholu powoduje trudności z koncentracją, spowalnia działanie, spr-

wia, że ludzie są bardziej nieostrożni i nietaktowni. Np. „Alkohol sprawia, że trudno mi się skoncentrować”.

3. *Oczekiwania związane z wywieraniem wpływu na innych i agresywnością* (6 zdań, w grupie kobiet α Cronbacha = 0,79, w grupie mężczyzn α Cronbacha = 0,84). W tej skali znajdują się stwierdzenia dotyczące wpływu alkoholu na poczucie siły, agresywność, gotowość mówienia wprost, co się myśli np. „Picie nasila moją agresywność”.

4. *Oczekiwania związane z wpływem picia alkoholu na aktywność i doznania seksualne* (4 zdania, w grupie kobiet α Cronbacha = 0,86, w grupie mężczyzn α Cronbacha = 0,85). Stwierdzenia dotyczą wpływu picia alkoholu na pobudzenie i doznania seksualne oraz romantyczny nastrój. Np. „Gdy piję jestem lepszym kochankiem”.

Każdemu zdaniu kwestionariusza towarzyszy pięciostopniowa skala odpowiedzi: od 1 „nigdy” do 5 „zawsze”. W obrębie każdej ze skal odpowiedzi są sumowane.

Analizy statystyczne

Pierwszym etapem analiz statystycznych było sprawdzenie korelacji między badanymi zmiennymi. Ze względu na porządkowy charakter zmiennej opisującej rozmiar picia alkoholu wykorzystano test tau Kendalla.

Drugi etap polegał na stworzeniu taksonomii osób badanych (kobiet i mężczyzn) ze względu na konfigurację ich oczekiwań wobec picia alkoholu. Do analizy skupień (metodą k-średnich) wprowadzono zmienne opisujące cztery wymiary oczekiwań: związane z funkcjonowaniem towarzyskim, seksualnym, poznawczo-motorycznym oraz asertywnością. Taką samą metodą statystyczną posłużono się przy grupowaniu badanych pod względem ich stylu picia. Analizowane zmienne dotyczyły częstości picia i przeciętnie wypijanych ilości piwa, wina i wódki.

Uzyskane klasyfikacje pozwoliły, w trzecim etapie, na przeprowadzenie dalszych porównań oczekiwań wobec alkoholu i stylu picia alkoholu u kobiet i mężczyzn oraz w parach małżeńskich. W analizach tych posługiwano się testem t oraz χ^2 .

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ PRÓBY

Wszyscy badani mieli przynajmniej jedno dziecko w wieku 13 lub 15 lat (co wynika ze sposobu doboru próby). Przeważały rodziny z dwójką dzieci (56%), rodziny z jednym dzieckiem stanowiły 26% próby, a najmniej było rodzin wielodzietnych (przynajmniej z trójką dzieci) – 18%. Rodziny pełne (z dwójką naturalnych rodziców) stanowiły 92% próby. Mężczyźni byli nieco starsi niż kobiety (odpowiednio 19% i 32% w wieku poniżej 40 lat oraz 16% i 5% osób powyżej 51 roku życia). Większość badanych (65% kobiet i 63% mężczyzn) była w przedziale wiekowym między 41 a 50 lat. Ponad połowa respondentów miała wykształcenie wyższe (54% kobiet i 58% mężczyzn).

Zestawienie danych na temat rocznego spożycia alkoholu (tabela 1) wskazuje, że w badanej próbie, w porównaniu ze średnią krajową, było niewiele abstynentów

oraz osób pijących powyżej 6 l czystego spirytusu rocznie. Wielu badanych nie odpowiedziało na wszystkie pytania dotyczące picia alkoholu – braki danych stwierdzono w 33% kwestionariuszy odesłanych przez kobiety i w 23% kwestionariuszy od mężczyzn. Porównanie grup osób, które udzieliły pełnych odpowiedzi na pytania o picie alkoholu z tymi, którzy część pytań (lub wszystkie) pozostawili bez odpowiedzi wskazuje na brak istotnych statystycznie różnic związanych z wiekiem, wykształceniem, liczbą dzieci oraz oczekiwaniami związanymi z pićciem. W związku z tym, można jedynie przypuszczać, że pełne dane na temat picia alkoholu uzyskaliśmy w większości od osób nie mających obecnie ani w przeszłości problemów z tym związanych. Inną przyczyną wysokiego odsetka braków danych może być złożoność stosowanych pytań. Osoby nie pijące w ogóle alkoholu mogły zaznaczać odpowiednią odpowiedź tylko w odniesieniu do pierwszego z trzech wymienianych rodzajów alkoholu (wódka, wino, piwo) i nawet nie czytać dalszych pytań.

TABELA 1
Charakterystyka badanej próby pod względem poziomu picia alkoholu.

Roczne spożycie alkoholu	Kobiety N=227	Mężczyźni N=260
Abstynenci	3,08%	2,31%
do 1,2 litra	68,72%	33,08%
Między 1,2 a 6,0 litrów	23,79%	49,23%
Między 6,0 a 12,0 litrów	3,96%	9,62%
Powyżej 12,0 litrów	0%	5,77%

WYNIKI

I etap – Korelacje między analizowanymi zmiennymi

Jak widać w tabeli 2, zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn występuje silny związek między ilością alkoholu spożywanego w ciągu roku a oczekiwaniem pozytywnych efektów picia. Wartości współczynników korelacji sugerują nieco silniejsze związki między analizowanymi zmiennymi w grupie mężczyzn. Niezależnie od płci badanych można stwierdzić, że im bardziej pozytywnego wpływu picia na funkcjonowanie towarzyskie, własną agresywność, atrakcyjność i zainteresowanie seksem ludzie oczekują, tym więcej piją. Stosunkowo najslabiej z rozmiarami picia korelują oczekiwania zaburzeń poznawczych i motorycznych mogących wystąpić w efekcie picia.

Wartości współczynników korelacji pozwalają stwierdzić, że ilość alkoholu wypijanego w skali roku przez respondentów jest związana z rozmiarami picia współmałżonka. Poza tym, można przypuszczać, że im więcej pije mąż, tym bardziej pozytywnych efektów picia oczekuje żona. Natomiast ilość alkoholu wypijana w ciągu roku przez żonę ma jedynie słaby związek z oczekiwaniami męża co do poprawy funkcjonowania społecznego po alkoholu.

Oczekiwania jakie mąż i żona mają w związku z pićciem, są ze sobą powiązane. Zwłaszcza oczekiwania jednego ze współmałżonków związane z funkcjonowaniem towarzyskim korelują z oczekiwaniami co do pozytywnego wpływu alkoholu na różne aspekty funkcjonowania tej drugiej osoby.

TABELA 2

Współczynniki korelacji tau Kendalla między zmiennymi dotyczącymi picia alkoholu i oczekiwań związanych z pićciem żony i męża.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Picie alkoholu przez żonę									
2. Picie alkoholu przez męża	0,28								
Oczekiwania żony związane z wpływem alkoholu na:									
3. Kontakty społeczne	0,34	0,18							
4. Zaburzenia zachowania	0,13	0,07	0,32						
5. Asertywność	0,23	0,17	0,57	0,50					
6. Funkcjonowanie seksualne	0,21	0,13	0,53	0,26	0,49				
Oczekiwania męża związane z wpływem alkoholu na:									
7. Kontakty społeczne	0,10	0,43	0,25	0,13	0,19	0,17			
8. Zaburzenia zachowania	0,05	0,21	0,10	0,20	0,13	0,04	0,33		
9. Asertywność	0,06	0,32	0,13	0,13	0,14	0,07	0,53	0,50	
10. Funkcjonowanie seksualne	0,04	0,31	0,18	0,17	0,19	0,28	0,49	0,29	0,41

II etap – Taksonomie badanych

a) Taksonomia uwzględniająca różne wymiary (konfigurację) oczekiwań związanych z pićciem alkoholu

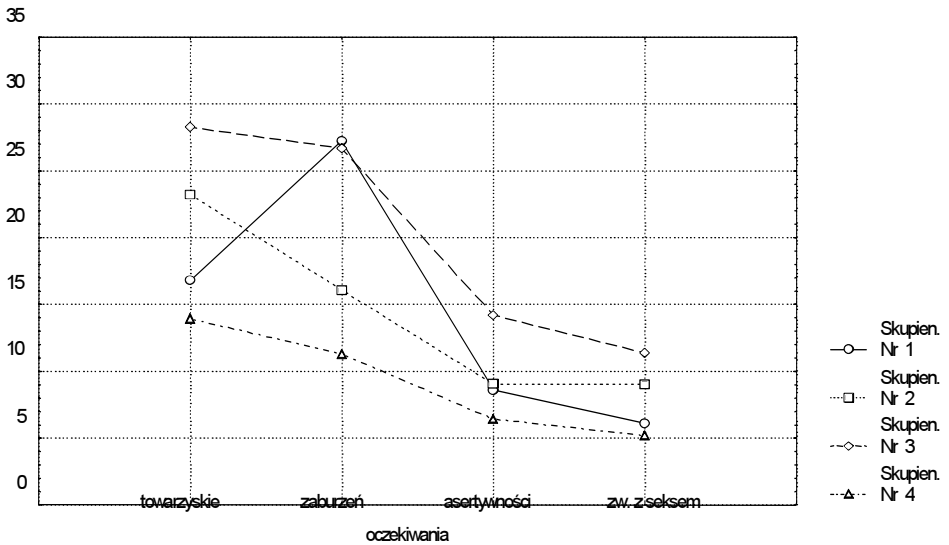
Przeprowadzona w grupie kobiet analiza skupień skal dotyczących oczekiwań związanych z wpływem alkoholu na poszczególne aspekty funkcjonowania doprowadziła do utworzenia czterech skupień. W tabeli 3 są przedstawione średnie, odchylenia standardowe i wyniki analizy wariancji zmiennych tworzących te skupienia. Graficzną ilustracją taksonomii jest rycina 1 pokazujący średnie wartości zmiennych. Pierwsze skupienie (N=40) utworzyły kobiety mające wyraźnie więcej oczekiwań co do negatywnych skutków picia niż oczekiwań pozytywnych. W drugim skupiły się osoby, u których przeważają oczekiwania dotyczące wzrostu przyjemności związanych z życiem towarzyskim i kontaktami seksualnymi po alkoholu (N=113). Trzecie skupienie utworzyły kobiety, mające generalnie więcej oczekiwań związanych z pićciem niż osoby z pozostałych grup (N=53). W czwartym skupieniu znalazły się osoby mające mniej niż pozostałe pozytywne i negatywne oczekiwania związanych z pićciem (N=92).

Skupienia wyodrębnione wśród mężczyzn można scharakteryzować dość podobnie (tabela 4, ryc. 2). Mężczyźni z pierwszego skupienia mają zdecydowanie więcej oczekiwań co do negatywnych skutków picia niż oczekiwań pozytywnych (N=56). W drugim skupieniu znaleźli się panowie, którzy mają zdecydo-

TABELA 3

Zestawienie średnich, odchyłe standardowych i wartości F i p dla zmiennych w czterech skupieniach zróżnicowanych pod względem oczekiwań, w grupie kobiet.

Oczekiwania związane z wpływem alkoholu na:	skupienie 1 (N=40)		skupienie 2 (N=113)		skupienie 3 (N=53)		skupienie 4 (N=92)		F	p
	średnie	S.D.	średnie	S.D.	średnie	S.D.	średnie	S.D.		
Kontakty społeczne	16,80	4,33	23,23	4,09	28,26	4,37	13,92	3,12	186,86	0,000
Zaburzenia zachowania	27,23	5,25	16,07	3,44	26,66	6,26	11,29	2,84	226,48	0,000
Asertywność	8,60	1,81	9,05	2,17	14,21	4,05	6,42	0,81	128,36	0,000
Zach. seksualne	6,10	2,16	9,04	2,49	11,36	2,96	5,20	2,12	88,98	0,000

Ryc. 1. Średnie wartości na skalach oczekiwań wobec alkoholu w czterech skupieniach kobiet.

wanie mniej niż pozostali jakichkolwiek oczekiwań związanych z pić (N=70). Trzecie skupienie zgromadziło osoby, u których przeważają oczekiwania co do lepszego funkcjonowania w sytuacjach towarzyskich i w kontaktach seksualnych (N=82). W czwartym skupieniu znaleźli się mężczyźni mający więcej niż inni zarówno pozytywnych, jak i negatywnych oczekiwań co do wpływu alkoholu na funkcjonowanie (N=57).

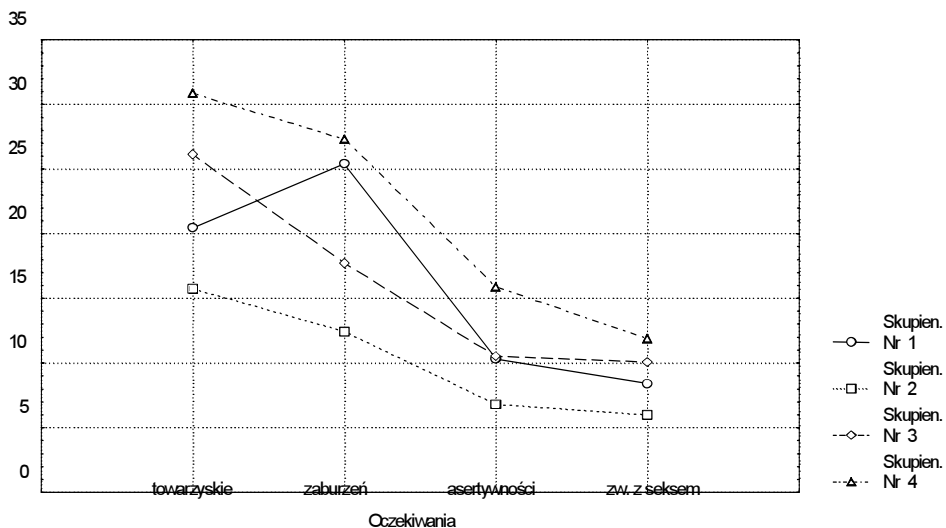
b) Taksonomia badanych ze względu na styl picia alkoholu

Analiza skupień zmiennych dotyczących częstości picia poszczególnych napojów alkoholowych (piwa, wina, wódki) i przeciętnie wypijanych ilości doprowadziła do wyodrębnienia pięciu grup kobiet (tabela 5, ryc. 3), które można opisać jako: skupienie 1 – Pijące umiarkowanie, najczęściej wódkę i piwo (N=49),

Tabela 4

Zestawienie średnich, odchyłeń standardowych i wartości F i p dla zmiennych w czterech skupieniach zróżnicowanych pod względem oczekiwań, w grupie mężczyzn.

Oczekiwania związane z wpływem alkoholu na:	skupienie 1 (N=56)		skupienie 2 (N=70)		skupienie 3 (N=82)		skupienie 4 (N=57)		F	P
	średnie	S.D.	średnie	S.D.	średnie	S.D.	średnie	S.D.		
Kontakty społeczne	20,46	3,24	15,76	3,70	26,12	3,69	30,84	3,98	206,30	0,000
Zaburzenia zachowania	25,43	5,00	12,43	2,91	17,71	2,79	27,30	4,03	227,23	0,000
Asertywność	10,30	2,72	6,81	1,21	10,54	2,34	15,89	3,84	127,62	0,000
Zach. seksualne	8,39	2,75	5,98	2,29	10,07	2,49	11,88	3,18	57,56	0,000

Ryc. 2. Średnie wartości na skalach oczekiwań wobec alkoholu w czterech skupieniach mężczyzn.

skupienie 2 – Pijące dużo i często wszystkie rodzaje napojów alkoholowych (N=28),
 skupienie 3 – Pijące głównie wino (N=27),
 skupienie 4 – Pijące bardzo często lekkie alkohole (piwo, wino), przy czym wino również w dużych ilościach (N=39),
 skupienie 5 – Pijące alkohol rzadko i w małych ilościach (N=41).

Również wśród mężczyzn wyróżniono pięć skupień (tabela 6, ryc. 4):

skupienie 1 – Pijący umiarkowanie wszystkie rodzaje napojów alkoholowych (N=45),
 skupienie 2 – Pijący dużo i często wszystkie rodzaje napojów alkoholowych (N=21),
 skupienie 3 – Pijący bardzo często piwo i wódkę, przy czym wódkę również w dużych ilościach (N=29),

skupienie 4 – Pijący alkohol rzadko i w małych ilościach (N=19),

skupienie 5 – Pijący bardzo często i w małych ilościach wszystkie rodzaje napojów alkoholowych (N=44).

TABELA 5

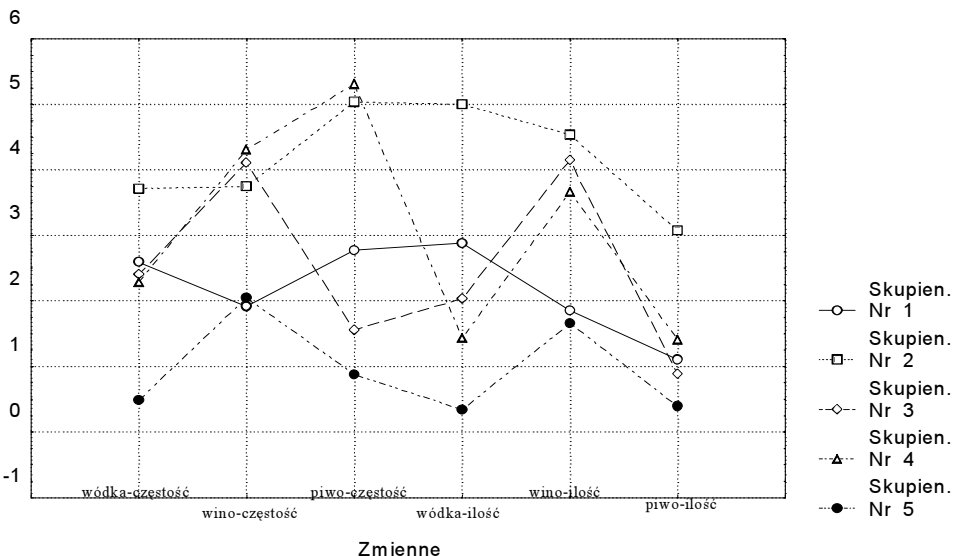
Zestawienie średnich, odchyłeń standardowych i wartości F i p dla zmiennych w pięciu skupieniach zróżnicowanych pod względem stylu picia alkoholu, w grupie kobiet.

Częstość picia:	Skupienie 1 (N=49)		Skupienie 2 (N=28)		Skupienie 3 (N=27)		Skupienie 4 (N=39)		Skupienie 5 (N=41)		F	p
	średnie	S.D	średnie	S.D	średnie	S.D	średnie	S.D	średnie	S.D		
Wódki	2,59	1,10	3,71	1,21	2,41	1,39	2,82	1,34	0,49	0,81	35,72	0,000
Wina	1,92	0,70	3,75	1,58	4,11	1,42	4,31	1,30	2,05	1,22	35,03	0,000
Piwa	2,78	1,40	5,04	1,17	1,55	1,01	5,31	0,95	0,88	1,23	100,27	0,000
Przeciętnie wypijane ilości:												
Wódki	2,88	1,73	5,00	1,59	2,04	1,34	1,44	0,88	0,34	0,57	60,52	0,000
Wina	1,86	0,89	4,54	1,69	4,15	1,35	3,67	1,30	1,66	1,17	40,60	0,000
Piwa	1,10	0,62	3,07	1,49	0,89	0,64	1,41	0,64	0,39	0,49	50,41	0,000

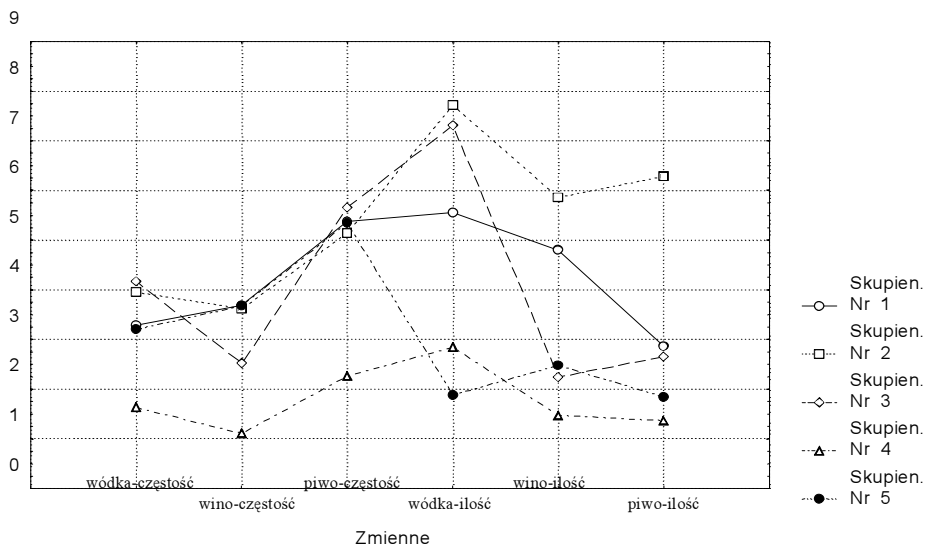
TABELA 6

Zestawienie średnich, odchyłeń standardowych i wartości F i p dla zmiennych w pięciu skupieniach zróżnicowanych pod względem stylu picia alkoholu, w grupie mężczyzn.

Częstość picia:	Skupienie 1 (N=45)		Skupienie 2 (N=21)		Skupienie 3 (N=29)		Skupienie 4 (N=19)		Skupienie 5 (N=44)		F	p
	średnie	S.D	średnie	S.D	średnie	S.D	średnie	S.D	średnie	S.D		
Wódki	3,29	1,29	3,95	1,72	4,17	1,39	1,63	0,96	3,20	1,71	9,83	0,000
Wina	3,69	1,52	3,62	1,86	2,52	1,40	1,11	0,88	3,68	1,43	14,17	0,000
Piwa	5,38	1,23	5,14	1,74	5,66	0,90	2,26	1,37	5,34	1,26	25,38	0,000
Przeciętnie wypijane ilości:												
Wódki	5,56	1,27	7,71	0,72	7,31	0,97	2,84	1,89	1,89	0,99	148,52	0,000
Wina	4,80	0,99	5,86	1,96	2,24	1,02	1,47	1,26	2,48	1,19	57,95	0,000
Piwa	2,87	1,04	6,29	1,82	2,66	1,23	1,37	0,76	1,84	0,86	64,67	0,000

Ryc. 3. Średnie wartości na skalach częstości picia poszczególnych napojów alkoholowych i przeciętnie wypijanych ilości w pięciu skupieniach kobiet.

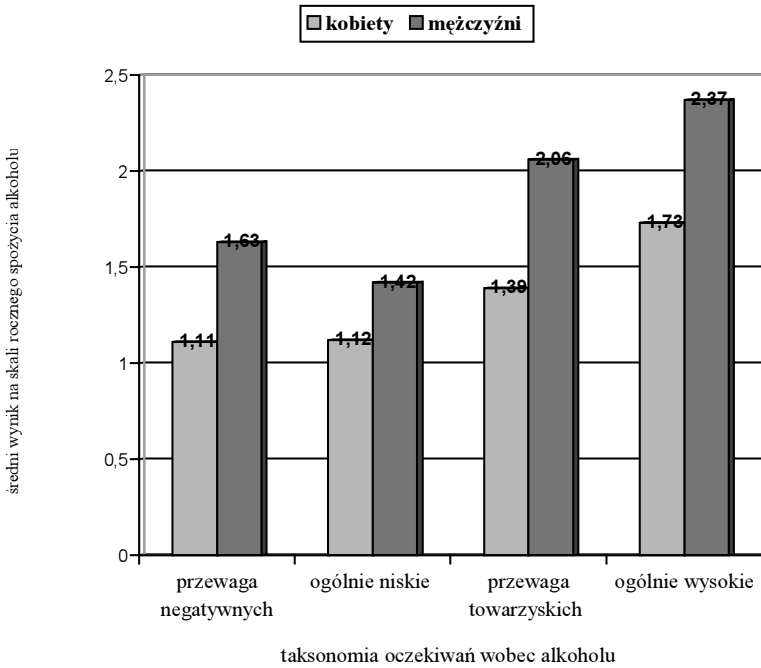

Rys. 4. Średnie wartości na skalach częstości picia poszczególnych napojów alkoholowych i przeciętne wypijanych ilości w pięciu skupieniach mężczyzn.

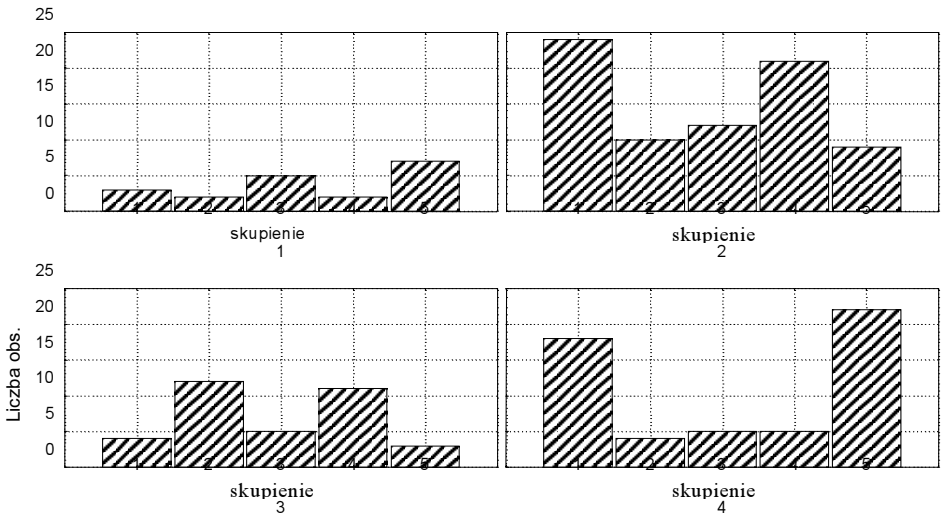
III etap – Porównania oczekiwań wobec alkoholu oraz picia alkoholu w wyróżnionych grupach

a) Taksonomia oczekiwań a picie alkoholu

W celu określenia związku między konfiguracją oczekiwań związanych z pićciem, a rocznym spożyciem alkoholu przeprowadzono analizę wariancji (ANOVA). Jej wyniki (ryc. 5) dowodzą wyraźnego zróżnicowania (wśród kobiet $F(3,165)=9,06$, $p=0,000$, wśród mężczyzn – $F(3,154)=12,67$, $p=0,000$). Wyniki testu post hoc1 wskazują, że najwięcej alkoholu piją osoby mające ogólnie duże (i pozytywne i negatywne) oczekiwania z tym związane ($p<0,001$ przy porównaniach z osobami mającymi ogólnie małe, lub negatywne oczekiwania i $p<0,01$ wśród kobiet oraz $p<0,05$ wśród mężczyzn, przy porównaniach z osobami, u których przeważają oczekiwania związane z poprawą kontaktów towarzyskich). Mniej od nich, piją osoby mające pozytywne oczekiwania związane z wpływem alkoholu na funkcjonowanie towarzyskie i seksualne ($p<0,001$ wśród mężczyzn i $p<0,01$ wśród kobiet przy porównaniach z osobami o ogólnie niskich oczekiwaniach oraz $p<0,01$ wśród mężczyzn i $p<0,05$ wśród kobiet przy porównaniach z osobami, u których oczekiwania negatywnych skutków przeważają nad pozytywnymi). Osoby mające ogólnie małe oczekiwania związane z alkoholem i te, które spodziewają się raczej negatywnych niż pozytywnych skutków picia wypijają podobne ilości alkoholu (między tymi grupami różnice są nieistotne statystycznie) – mniejsze niż reprezentanci dwóch pozostałych skupień.

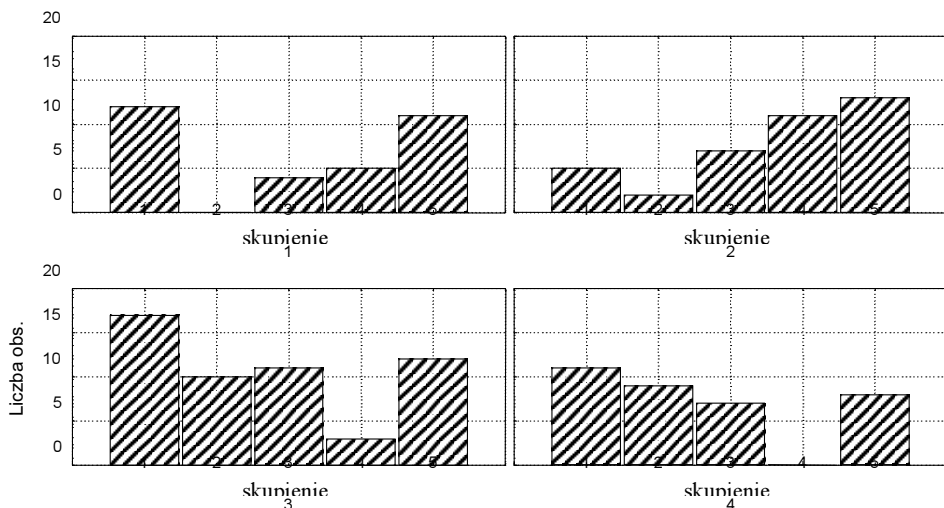
Ryc. 5. Rozmiary picia alkoholu w grupach o zróżnicowanych oczekiwaniach wobec picia.

Ryc. 6. Skategoryzowany histogram stylu picia w grupach (skupieniach) kobiet o zróżnicowanej konfiguracji oczekiwań wobec alkoholu.

Dalsze analizy dotyczyły zestawienia konfiguracji oczekiwań wobec alkoholu ze stylem picia. Wśród kobiet związek między zmiennymi jest istotny statystycznie ($\chi^2=34,68$, $p=0,001$). Styl picia kobiet jest wyraźnie zróżnicowany w grupach charakteryzujących się ogólnie małymi oczekiwaniami związanymi z alkoholem lub przewagą oczekiwań pozytywnych. W dwóch pozostałych skupieniach, zależność między konfiguracją oczekiwań i stylem picia jest mniej wyraźna (ryc. 6). Zarówno wśród kobiet nie spodziewających się znacznego wpływu alkoholu na funkcjonowanie jak i wśród tych, które spodziewają się przyjemnych doznań w związku z pićm, jest wiele takich, które piją alkohol w sposób umiarkowany, przeważnie w postaci piwa lub wódki. Poza tym, kobiety oczekujące raczej pozytywnych zmian w efekcie picia chętnie sięgają po lekkie alkohole (piwo, wino). Natomiast te, które oczekują niewielkiego wpływu alkoholu na funkcjonowanie piją mało i rzadko.

U mężczyzn zróżnicowanie stylu picia i oczekiwań jest również istotne ($\chi^2=33,87$, $p=0,001$, ryc. 7). Warto podkreślić, że w badanej grupie nie znalazł się żaden mężczyzna, który oczekując znaczących negatywnych skutków picia piły w dużych ilościach i często, ani taki, który oczekując dużego (pozytywnego i negatywnego) wpływu alkoholu na funkcjonowanie piły rzadko i w małych ilościach.

Ryc. 7. Skategoryzowany histogram stylu picia w grupach (skupieniach) mężczyzn o zróżnicowanej konfiguracji oczekiwań wobec alkoholu.

Interpretacja skupień oczekiwań: 1 – przewaga oczekiwań negatywnych, 2 – niskie oczekiwania pozytywne i negatywne, 3 – przewaga oczekiwań pozytywnych, 4 – wysokie oczekiwania pozytywne i negatywne.

Interpretacja skupień stylów picia: 1 – picie umiarkowane, 2 – picie często i dużo, 3 – głównie wódka i piwo, 4 – picie rzadko i mało, 5 – picie często i mało.

b) Oczekiwania związane z pićem oraz styl picia w parach małżeńskich

Wyniki testu c2 potwierdzają wyniki analiz korelacyjnych. Konfiguracja oczekiwań żony jest powiązana z konfiguracją oczekiwań męża ($\chi^2=20,20$, $p=0,017$). Zestawienie stylu picia alkoholu przez żonę i męża również wskazuje na ich wzajemną zależność ($\chi^2=30,54$, $p=0,015$).

Oczekiwania i styl picia respondentów pozostają też w wyraźnym związku z ich poziomem wykształcenia. Osoby z wyższym wykształceniem mają generalnie większe oczekiwania niż pozostali (tabela 7). Kobiety oczekują bardziej pozytywnego wpływu picia alkoholu na kontakty towarzyskie i funkcjonowanie seksualne, gdy same mają wyższe wykształcenie lub gdy takie wykształcenie ma ich mąż. Interesujące, że oczekiwania mężczyzn związane z alkoholem nie są zróżnicowane w grupach wyróżnionych ze względu na poziom wykształcenia ani ich własnego, ani żony. Wyjątkiem są tylko oczekiwania dotyczące zaburzeń po alkoholu.

TABELA 7

Porównanie oczekiwań wobec alkoholu kobiet i mężczyzn w grupach o zróżnicowanym poziomie wykształcenia.

	Średnie w grupach kobiet z wykształceniem ...		t (df)	Średnie w grupach mężczyzn z wykształceniem ...		t (df)
	<wyższym	wyższym		<wyższym	wyższym	
Oczekiwania żony związane z wpływem alkoholu na						
Kontakty towarzyskie	19,22	21,31	-2,81 (313)**	18,96	21,35	-3,20(313)**
Zaburzenia zachowania	17,17	18,83	-1,95 (314)	17,30	18,60	-1,50(314)
Asertywność	8,80	9,26	-1,19 (319)	8,88	9,16	-0,72(319)
Funkcjonowanie seksualne	7,35	8,21	-2,30 (317)*	6,93	8,45	-4,05(317)***
Oczekiwania męża związane z wpływem alkoholu na:						
Kontakty towarzyskie	22,36	23,60	-1,65 (311)	22,44	23,45	-1,33(311)
Zaburzenia zachowania	19,03	21,43	-2,99 (310)**	19,72	20,76	-1,29(310)
Asertywność	10,67	10,59	0,18 (322)	11,13	10,24	1,93(322)
Funkcjonowanie seksualne	8,76	9,01	-0,64(310)	8,68	9,05	-0,95(310)

Przeprowadzone analizy wskazują również na znaczne zróżnicowanie stylu picia alkoholu w grupach wyróżnionych ze względu na poziom wykształcenia męża (tabela 8). Kobiety ($\chi^2=16,94$, $p=0,002$), których mężowie nie mają wyższego wykształcenia częściej niż pozostałe należą do grupy pijących najchętniej i w dużych ilościach wódkę, natomiast te, których mężowie ukończyli wyższe studia częściej piją lekkie alkohole w niewielkich ilościach. Mężczyźni z wyższym wykształceniem częściej niż inni ($\chi^2=22,62$, $p=0,000$) piją piwo i wino oraz generalnie piją mniej chociaż często. Mężczyźni, którzy nie ukończyli wyższych studiów, chętniej wybierają wódkę lub piwo.

Wiek i liczba posiadanych dzieci, w znacznie mniejszym stopniu niż wykształcenie różnicują oczekiwania i picie osób badanych.

TABELA 8

Zestawienie liczebności kobiet i mężczyzn w grupach wyróżnionych ze względu na styl picia i poziom wykształcenia męża.

Skupienia wyróżnione ze względu na styl picia	kobiety				
	głównie wódka	często i dużo	głównie wino	głównie słabe alkohole	rzadko i mało
wykształcenie męża					
< wyższe	29 (59,18%)	10 (35,71%)	8 (29,63%)	7 (17,95%)	17 (41,46%)
wyższe	20 (40,82%)	18 (64,29%)	19 (70,37%)	32 (82,05%)	24 (58,54%)
	mężczyźni				
wykształcenie męża	gł. słabe alkohole	często i dużo	gł. wódka i piwo	rzadko i mało	często i mało
< wyższe	9 (20,00%)	10 (47,62%)	19 (65,52%)	10 (52,63%)	10 (22,73%)
wyższe	36 (80,00%)	11 (52,38%)	10 (34,48%)	9 (47,37%)	34 (77,27%)

PODSUMOWANIE WYNIKÓW I DYSKUSJA

Picie alkoholu a oczekiwania związane z pićciem

Analiza korelacji między pićciem alkoholu a oczekiwaniem pozytywnych skutków pićcia potwierdziła występowanie silnego związku między tymi zmiennymi zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn. Pokazała również, że dodatnia korelacja zachodzi między oczekiwaniem negatywnych efektów pićcia a pićciem. Wyniki te można interpretować, jako potwierdzenie tezy o sprzężeniu zwrotnym między zmiennymi – im bardziej pozytywnych efektów pićcia ludzie oczekują – tym więcej piją, im więcej piją – tym bardziej zwiększa się ich świadomość zarówno pozytywnych, jak i negatywnych skutków pićcia.

Dalszych informacji na temat związku między oczekiwaniem a pićciem dostarczyło porównanie spożycia alkoholu w grupach o zróżnicowanej konfiguracji oczekiwań. Na uwagę zasługuje zwłaszcza brak różnic w poziomie pićcia alkoholu między osobami oczekującymi raczej zaburzeń niż poprawy funkcjonowania po alkoholu oraz osobami o generalnie niewielkich (i pozytywnych i negatywnych) oczekiwaniach związanych z pićciem. Oznacza on, że świadomość zagrożeń nie ogranicza spożycia alkoholu bardziej niż brak głębszej refleksji nad możliwymi skutkami pićcia. Świadomość negatywnych konsekwencji pićcia alkoholu nie powstrzymuje przed pićciem zwłaszcza, gdy jest się świadomym również korzyści jakie pićcie alkoholu może przynieść – świadczy o tym wysoka średnia spożycia alkoholu w grupie osób oczekujących bardzo silnego (i pozytywnego i negatywnego) wpływu alkoholu na wszelkie sfery życia.

Podobieństwa i różnice w zakresie badanych zmiennych między kobietami a mężczyznami

Przeprowadzone analizy wskazują raczej na podobieństwa niż różnice w oczekiwaniach kobiet i mężczyzn wobec alkoholu. Po pierwsze, w obu grupach wszystkie miary oczekiwań dodatnio korelują z miarą rocznego spożycia alkoholu. Nieco mniejsze współ-

czynniki korelacji wśród kobiet, zgodnie z przytaczaną we wstępie koncepcją Leigha (6) można interpretować jako związane z ich generalnie niższym niż wśród mężczyzn spożyciem alkoholu. Po drugie, taksonomia oczekiwań w obu grupach jest podobna. Zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn można wyróżnić osoby charakteryzujące się podobną konfiguracją oczekiwań związanych z piciem. Co więcej, porównanie średniego spożycia alkoholu w wyróżnionych grupach prowadzi do takich samych wniosków na temat zależności między konfiguracją oczekiwań a piciem.

O różnicach w zakresie badanych zmiennych między kobietami a mężczyznami można mówić dopiero po uwzględnieniu ich stylu picia, a nie prostej miary rocznego spożycia alkoholu. Uzyskane wyniki mogą wskazywać, że oczekiwania dotyczące picia mają związek z wyborem określonych napojów alkoholowych przez kobiety (częste współwystępowanie picia piwa i wina z oczekiwaniami pozytywnych efektów) i rozmiarami picia (częstością i ilością niezależnie od rodzaju trunku) u mężczyzn. Również dalszych badań wymaga kwestia różnego, u kobiet i mężczyzn, związku między stylem picia a konfiguracją oczekiwań, w której dominują te dotyczące zaburzeń funkcjonowania po alkoholu. Na podstawie uzyskanych wyników można przypuszczać, że przewidywanie negatywnych skutków picia ma silniejszy związek ze stylem picia mężczyzn niż kobiet.

Oczekiwania wobec alkoholu i picie alkoholu w parach małżeńskich

Wyniki badań potwierdzają, że roczne spożycie alkoholu oraz styl picia męża i żony są ze sobą powiązane. Gdy jedno z nich pije znaczne ilości alkoholu, to drugie na ogół też. Gdy jedno wybiera określone trunki, to partner też je akceptuje. Podobieństwa oczekiwań dotyczą zwłaszcza tych, które odnoszą się do funkcjonowania towarzyskiego po alkoholu oraz generalnie niewielkich oczekiwań co do działania alkoholu.

Interesujące są wyniki korelacji wskazujące na związek rocznego spożycia alkoholu przez męża z oczekiwaniami żony wobec alkoholu: im więcej mąż pije, tym bardziej pozytywnego wpływu alkoholu na własne funkcjonowanie oczekuje żona. W „drugą stronę” taki związek nie występuje, tzn. picie alkoholu przez żonę nie koreluje z oczekiwaniami męża. Nasuwający się wniosek o większej podatności kobiet na wpływy męża niż męża na wpływy żony – przynajmniej w zakresie oczekiwań wobec alkoholu – potwierdzają też wyniki dotyczące zależności między oczekiwaniami i stylem picia kobiet a poziomem wykształcenia męża. To, że większość różnic dotyczy oczekiwań związanych z funkcjonowaniem seksualnym po alkoholu może potwierdzać wyniki innych badań (11) mówiące o większej podatności tej grupy oczekiwań u kobiet na czynniki zewnętrzne.

Ograniczenia przeprowadzonych badań

Materiał badawczy wykorzystany w niniejszym opracowaniu pochodzi z pracy, której podstawowym celem było sprawdzenie związku między określonymi cechami i zachowaniami rodziców a ich dziećmi. Możliwość analizy picia alkoholu i oczekiwań z tym

związanych u matek i ojców dzieci objętych badaniami pojawiła się niejako „przy okazji” realizacji zasadniczego celu badań. Przesądziło to o eksploracyjnym charakterze prezentowanych analiz i specyfice osób badanych. Poza tym, zastosowana procedura (ankieta pocztowa), przesądziła o małym odsetku odpowiedzi uzyskanych od obydwójga rodziców. W związku z tym, możliwość uogólniania uzyskanych wyników jest bardzo ograniczona. Trzeba też pamiętać, że w badanej próbie znalazło się zdecydowanie więcej osób z wyższym wykształceniem i pijących w umiarkowanych ilościach niż powinno być w przeciętnej losowej próbie dorosłych.

Uzyskane wyniki można w wielu przypadkach uznać za wskazówki pozwalające formułować hipotezy dotyczące kierunku i siły zależności między badanymi zmiennymi wśród osób dorosłych. Wymagają one sprawdzenia w badaniach eksperymentalnych, do których z góry zostaną włączone osoby charakteryzujące się określonym stylem picia i/lub określoną konfiguracją oczekiwań.

Przyjęcie a priori założeń co do stylu picia i konfiguracji oczekiwań respondentów pozwoli zagwarantować odpowiednią wielkość próby. Przy wyróżnianiu czterech lub pięciu skupień, które następnie były analizowane w zależności od innych zmiennych grupa badana okazała się zbyt mała.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza związku między piciem alkoholu a oczekiwaniami kobiet i mężczyzn związanymi z piciem. Pytania badawcze zostały sformułowane na podstawie przeglądu piśmiennictwa, który wykazał niejasności co do zależności między: (1) piciem alkoholu a konfiguracją oczekiwań dotyczących wpływu alkoholu na różne sfery funkcjonowania, (2) oczekiwaniami a stylem picia wyrażającym się wyborem określonych napojów alkoholowych oraz ilością i częstością picia, (3) piciem i oczekiwaniami wobec alkoholu w parach małżeńskich.

W badaniach wykorzystano dane od par małżeńskich, uzyskane metodą ankiety pocztowej (N=339). Większość respondentów była w wieku 41-50 lat i ukończyła studia wyższe a wszyscy mieli nastoletnie dzieci. Pytania ankiet (wypełnianych osobno przez męża i żonę) dotyczyły częstości i ilości picia w ciągu ostatniego roku: piwa, wina i wódki oraz oczekiwań związanych z wpływem alkoholu na funkcjonowanie: towarzyskie, poznawczo-motoryczne, seksualne i agresywność.

Uzyskane wyniki wskazują, że oczekiwanie negatywnych skutków picia, podobnie jak oczekiwanie poprawy funkcjonowania po alkoholu, koreluje dodatnio z rozmiarami picia. Występuje też korelacja między oczekiwaniami oraz rozmiarami picia męża i żony, a oczekiwania kobiet co do poprawy funkcjonowania po alkoholu rosną wraz z ilością alkoholu wypijaną w ciągu roku przez męża. Analiza skupień przyniosła podobne rezultaty wśród kobiet i mężczyzn. Wyodrębniono cztery grupy charakteryzujące się odmienną konfiguracją oczekiwań i pięć grup o zróżnicowanych stylach picia. Interpretacja wyników dalszych analiz wskazuje, że niski poziom pozytywnych i negatywnych oczekiwań wobec alkoholu powstrzymuje przed piciem w tym samym stopniu co świadomość poważnych negatywnych skutków picia.

Eksploracyjny charakter badań oraz specyfika respondentów wskazuje kierunki i hipotezy dalszych badań, natomiast utrudnia wyciąganie dalej idących wniosków.

Słowa kluczowe: alkohol, styl picia, oczekiwania związane z pićciem, dorośli.

PIŚMIENNICTWO

1. Brown S.A., Goldman M.S., Inn A.M., Anderson L.: *Expectations of reinforcement from alcohol: Their domain and relation to drinking patterns*. J. Consult. Clin. Psychology, 1980, 48, 419-426.
2. Christiansen B.A., Goldman M.S., Inn A.: *Development of alcohol-related expectancies in adolescents: Separating pharmacological from social-learning influences*. J. Consult. Clin. Psychology, 1982, 50, 336-344.
3. Dunn M. E., Goldman M.S.: *Modelling the development of alcohol expectancy structures in children and adolescents*. Referat przedstawiony na dorocznym zjeździe Research Society on Alcoholism. Steamboat Springs, Colorado 1995.
4. Goldman, M.S., Brown, S.A., Christiansen, B.A.: *Expectancy theory: Thinking about drinking*. W: H.T. Blame K.E., Leonard (red.): *Psychological theories of drinking and alcoholism*. Guilford Press, New York 1987, 181-226.
5. Klein H., Pittman D.J.: *The relationship between emotional state and alcohol consumption*. Int. J. Addiction. 1993, 28, 47-61.
6. Leigh B.C.: *In search of the seven dwarves: issues of measurement and meaning in alcohol expectancy research*. Psychol. Bull. 1989, 105, 361-373.
7. Lundahl L.H., Davis T.M., Adesso V.J., Lukas S.E.: *Alcohol expectancies: effects of gender, age and family history of alcoholism*. Addict. Behav. 1997, 22, 115-125.
8. Miller P.M., Smith G.T., Goldman M.S.: *Emergence of alcohol expectancies in childhood: A possible critical period*. J. Stud. Alcohol. 1990, 51, 343-349.
9. Oei T.P.S., Baldwin A.R.: *Expectancy theory: a two-process model of alcohol use and abuse*. J. Stud. Alcohol. 1994, 55, 525-534.
10. Okulicz-Kozaryn K, Borucka A.: *Pozytywne oczekiwania wobec picia alkoholu a konsumpcja alkoholu przez młodzież. Analiza koncepcji i przykłady badań*. Alkoholizm i Narkomania 1999, nr 1(34), 23-42.
11. Rauch S.A., Bryant J.B.: *Gender and context differences in alcohol expectancies*. J. Soc. Psychol. 2000, 14, 240-253.
12. Rosenhow D.J.: *Drinking habits and expectancies about alcohol's effects for self versus others*. J. Consult. Clin. Psychology. 1983, 51, 752-756.
13. Satre D.D., Knight B.G.: *Alcohol expectancies and their relationship to alcohol use: age and sex differences*. Aging Ment. Health, 2001. 5, 73-83.
14. Wall, A-M., Hinson R.E., McKee S.A.: *Alcohol outcome expectancies, attitudes toward drinking and the Theory of Planned Behavior*. J. Stud. Alcohol. 1998, 59, 409-419.